

Łódź, 9 września 2023 r.

dr hab. Sławomir Pasikowski, prof. UŁ

Recenzja rozprawy doktorskiej

pt. „Social Inequalities in Education. The Case of Math Women Teachers in Israel”
napisanej przez mgr Orli Noriany pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Sławomira Banaszaka

Wprowadzenie

Dysertacja doktorska mgr Orli Noriany dotyczy występujących w edukacji nierówności społecznych ze względu na płeć. Główną uwagę poświęca Autorka w tym zakresie roli nauczyciela matematyki szkoły podstawowej w rozwoju i podtrzymywaniu procesów skutkujących dysproporcjami w oczekiwaniach i zachowaniach formułowanych wobec uczących się dziewcząt i chłopców. Ta wprawdzie popularna tematyka jest zarazem kluczowa z punktu widzenia wyrównywania szans w zakresie kształcenia i rozwoju. W obliczu licznych opracowań poświęconych tematyce różnic płciowych nie jest łatwo dokonać przeglądu szerokiej literatury dbając o aktualność doniesień i zarazem ich wagę. W mojej opinii w dysertacji sprostano temu warunkowi.

Według Autorki kluczowym elementem w redukcji społecznych nierówności ze względu na płeć jest rozpoznanie i ekspozycja funkcjonujących w przestrzeni społecznej postaw i oczekiwań. Są one obecne również w systemie edukacji, stąd to edukację Autorka uczyniła głównym przedmiotem uwagi. Rozległy przegląd teorii, koncepcji, modeli i stanowisk pozwolił Autorce przygotować podstawę do uzasadnienia postawionych przez nią pytań oraz projektu badań obserwacyjnych mających dostarczyć odpowiedzi na te pytania.

Struktura i treść rozprawy

Dwa pierwsze rozdziały dysertacji poświęcone są zagadnieniu płci i różnic płciowych. Autorka przybliżyła w nich obraz zagadnień teoretycznych, a także referuje wyniki publikowanych badań, w tym rezultaty interesujących metaanaliz.

Wyraźną uwagę poświęcono w dysertacji różnicom terminologicznym oraz zagadnieniu biologicznym i społecznym źródeł różnic płciowych, w tym szczególnie tym związanym ze strukturą społeczną i socjalizacją przez role płciowe. Szczególnie doceniam te części pracy, w których dokonano krytycznego przeglądu badań nad różnicami płciowymi w zakresie

zdolności językowych i zdolności matematycznych. Autorka nie unika konfrontacji z niejednoznacznymi ustaleniami i kontrowersyjnymi stanowiskami. W dysertacji wykazuje, iż percepcja i wartościowanie płci determinowane są społeczną konwencją oddziałującą na osobę również przed jej narodzeniem. W utrwalaniu tej konwencji niebagatelną rolę odgrywa jawny i ukryty program edukacji, które jak twierdzi Autorka, są zasilane obecnym w kulturze ukrytym seksizmem. Kultura dostarcza schematów ról płciowych, a te podlegają podmiotowej internalizacji w procesie socjalizacji i oddziałują bezpośrednio na dobrostan aktorów społecznych. Edukacja jest więc w tym zakresie probierzem kulturowego status quo sankcjonującego transmisję wzorów męskości i kobiecości oraz założeń na temat możliwości i ograniczeń identyfikowanych z płcią. Te wzory i założenia dotyczą między innymi motywacji osiągnięć, sukcesu, dyscypliny, posłuszeństwa, potrzeb, zdolności, sprawności i aktywności. Autorka kreśli obraz sytuacji społeczno-kulturowej, w której hegemonia męskości i nierówności społeczne ze względu na płeć nie znikają, choć zmieniać się może ich ekspresja i mechanizmy podtrzymywania, w czym znaczącą rolę odgrywa szkoła. Zasadniczo jednak, jak wskazuje Autorka, mają one negatywne konsekwencje także dla samych mężczyzn, bo ograniczają pole ich wyborów w zakresie społecznych zachowań oraz odmawiają akceptacji określonej grupy emocji i przeżyć, a tym samym obniżają dobrostan osób, które przekraczają granice oczekiwań społecznych.

Autorka zauważa, że przenikanie się uwarunkowań społecznych, kulturowych, instytucjonalnych i psychologicznych może być źródłem trudności w redukowaniu nierówności społecznych ze względu na płeć. W nakreślonym przez nią obrazie przeważa pesymizm determinizmu kulturowego, choć Autorka dostrzega możliwość zmiany w potencjale indywidualnym refleksyjnego nauczyciela. Zgodnie z narracją Autorki ten potencjał wymaga wzbudzania działaniami interweniującymi. W oparciu o analizę literatury i obserwacje przewidziane planem zaprojektowanych przez siebie badań Autorka postuluje więc systematyczne oddziaływanie motywowane odpowiedzialnością roli nauczyciela za kierunek zmian społecznych i kształt przyszłych generacji. Te oddziaływanie miałyby polegać na budowaniu wiedzy o płci i procesach edukacyjnych, rozwijaniu umiejętności interweniowania w sytuacjach zagrożenia równości szans oraz uczeniu się samoobserwacji i testowania własnych nastawień.

W kolejnych dwóch rozdziałach rozprawy przedstawione zostały zagadnienia związane z Izraelskim systemem edukacji. Autorka przedstawia w nich argumenty uzasadniające obserwację warunków nauczania matematyki w szkole podstawowej, jako podstawę badania występujących w Izraelskiej edukacji nierówności społecznych ze względu na płeć. Odwołuje się przy tym do publikowanych w Izraelu i innych krajach raportów poświęconych różnicom płciowym w nabywaniu umiejętności czytania i umiejętności matematycznych. W tych pierwszych przewagę uzyskują dziewczęta, a w tych drugich chłopcy. Interesujące jest spostrzeżenie Autorki, że te różnice są słabiej nasilone w krajach o mniejszym zróżnicowaniu płciowym pod względem ekonomicznym i pod względem społecznej integracji obywateli. Co do Izraela, to dokonany przez Autorkę przegląd publikacji naukowych i regulacji

ministerialnych wskazuje, iż zauważana i dyskutowana w tym kraju od lat problematyka wspomniany nierówności płciowych w nabywaniu umiejętności matematycznych i językowych zależy od warunków zatrudnienia nauczycieli, elastyczności w zakresie kształcenia i doksztalcania nauczycieli matematyki szkół podstawowych oraz inspirowanej seksizmem feminizacji zawodu nauczyciela. Według Autorki, znaczenie ma także tło kulturowe, religijne i geograficzne, które wspólnie stanowią poważną przeszkodę w znoszeniu tych i innych nierówności płciowych. Podkreśla przy tym atrakcyjność feministycznej pedagogii, jako podejścia którego spostrzegana wartość uzależniona jest od warunków panujących w izraelskim systemie edukacji. Autorka zauważyła, że te warunki sprzyjają gotowości do stereotypowego spostrzegania płci ucznia oraz do implementowania zachowań odpowiadających temu spostrzeganiu. Te ustalenia i spostrzeżenia stały się podstawą projektu badawczego przygotowanego przez Autorkę dysertacji. Uważam, że jest to wyraz zainteresowania Autorki bieżącymi problemami społecznymi i edukacyjnymi oraz gotowości do podejmowania działań mających na celu poprawę sytuacji. Recenzowana praca doktorska zyskuje przez to na aplikacyjności.

Rozdziały piąty, szósty, siódmy i ósmy zawierają prezentację autorskiej koncepcji badań. Autorka opisała w nich zastosowane procedury i narzędzia, uzyskane rezultaty analizy danych, przedstawiła konkluzje i określiła kierunek przyszłych badań oraz działań niezbędnych w skorygowaniu warunków, które ustaliła w oparciu o gruntowny przegląd literatury oraz przeprowadzone przez siebie badanie.

W rozdziale piątym rozprawy zaprezentowano problem badawczy oraz metodykę badania. Zaprojektowane badania miało na celu dostarczyć odpowiedzi na pytania o zakres i treść stereotypowego spostrzegania uczniów przez nauczycielki matematyki, udział tego spostrzegania w wyznaczaniu zachowań nauczycieli, jak też stopień uświadomienia procesu. Zawartość tego rozdziału wskazuje na dbałość o uzasadnienie przyjętych rozwiązań metodycznych. Autorka zaplanowała przeprowadzenie wywiadów z nauczycielkami matematyki izraelskich szkół podstawowych, a następnie przy użyciu kwestionariusza zebranie od tych nauczycielek kolejnych danych. W zakresie metod analizy danych zastosowano analizę treści, analizę frekwencji i analizę korelacji.

Przedstawione w rozdziałach szóstym i siódmym rezultaty wskazały na obecność zróżnicowanego podejścia do ucznia zależnie od jego/jej płci. Cennym wynikiem obserwacji badawczej jest stwierdzenie braku zgodności deklaracji i zachowań nauczycielek w kwestii nierównego traktowania osób ze względu na płeć oraz w sprawie wyrównywania szans edukacyjnych dziewcząt i chłopców. Ponadto Autorka ustaliła, że uczestniczące w badaniu nauczycielki charakteryzuje ograniczona świadomość zachodzenia tej niezgodności. Część z respondentek wprost zadeklarowała przekonania, które w świetle zaprezentowanych w dysertacji koncepcji i doniesień uchodzą za ekspresje stereotypowej percepcji rodzajowej.

Zanim Autorka uznała uzyskane rezultaty za podstawę formułowanych przez siebie wniosków i zaleceń, to podjęła starania, aby zbadać wiarygodność zastosowanego instrumentu

gromadzenia danych. Wskazuje to na słuszną ostrożność w posługiwaniu się narzędziami badawczymi i wobec danych, które te narzędzia dostarczają.

Pozostałe uwagi i komentarze

W tekście rozprawy występują miejsca sugerujące usterki formalne lub wskazujące na pominięcia podczas prac redakcyjnych. Do nich odnoszę się niżej.

Uważam, że deklaracja Autorki o uzyskaniu jasnego i wysokiej jakości obrazu zjawiska wskutek zastosowania w jednym projekcie wywiadu oraz testu jest pospieszna, albo przynajmniej niedostatecznie uzasadniona w tekście dysertacji. Sądzę też, że nie jest potrzebne deliberowanie w dysertacji poświęconej nierównościom płciowym o różnicach między badaniami jakościowymi i ilościowymi. W obszarze teorii metod, to nadal przedmiot badań i kontrowersji. W mojej opinii podejmowanie w dysertacji tej tematyki odwraca uwagę od przedmiotu pracy doktorskiej.

W tekście dysertacji zauważalne są niedoskonałości edycyjne takie, jak literówki, błędy interpunkcyjne, kolokwializmy, powtórzenia, niekonsekwentny zapis odsyłaczy, wadliwe formatowaniu tabel i rysunków. W przypadku tych ostatnich, poza obniżaniem waloru estetycznego pracy utrudniają też jej lekturę.

Moją uwagę zwróciła także bogata literatura przywołana w rozprawie. Choć sądzę, że jeszcze bardziej erudycyjność Autorki podkreśliłoby poszerzenie zestawu lektur o najświeższe publikacje.

Usunięcie wskazanych wyżej usterek nie wymaga ingerowania w strukturę wykonanych przez Autorkę czynności badawczych. Dlatego, uważam je za drugorzędne względem wartości jaką w warstwie koncepcyjnej i aplikacyjnej ma recenzowana rozprawa.

Podsumowanie

Sprawność w operowaniu teoriami i koncepcjami zagadnienia będącego przedmiotem dysertacji, wraz z odniesieniami czynionymi do bogatej literatury świadczą o erudycji Autorki i zrozumieniu przez nią interesującej ją problematyki. Ta część, która dotyczy prezentacji dotychczasowego stanu wiedzy na temat różnic płciowych oraz roli systemu edukacji i nauczycieli matematyki w wyrównywaniu szans edukacyjnych dostarcza szczególnej satysfakcji czytelnicy. Napisana została ze swobodą, lecz zarazem troską o dostarczanie wartościowej treści uwiarygodnionej argumentacją odwołująca się do ustaleń empirycznych. Autorka nie uniknęła ograniczeń przeprowadzonych przez siebie badań, ale wykazała, że zdaje sobie z nich sprawę i że mają one znaczenie w prowadzonych przez nią wnioskowaniach. Wskazała przy tym kierunek możliwych udoskonaleń postępowania badawczego i obszaru dalszych działań badawczych. Rozprawa zyskuje przez to na wartości oraz pozwala prognozować dalszy rozwój naukowy Autorki.

Konkluzja

Przedstawiona rozprawa doktorska mgr Orli Noriany pt. „Social Inequalities in Education. The Case of Math Women Teachers in Israel” stanowi oryginalne podejście do problemu naukowego oraz erudycyjne opracowanie świadczące o kompetencjach niezbędnych do prowadzenia pracy naukowej. Uważam więc, że rozprawa spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim wymienione w art. 187 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.). Tym samym, wnioskuję do Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu o umożliwienie mgr Orli Noriany przystąpienia do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Stowencur Keilowle